

Diefstal in Lage Mierde eindigt in Beek op het schavot

door Jan van Helvoirt

In oktober 1749 was kleermaker Jodocus Gerebosch met zijn vrouw enige dagen werkzaam in Lage Mierde.¹ Op 7 oktober had hij de hele dag gewerkt in het huis van Adriaen Luyten en zijn huisvrouw Dingena Verhagen. Een dag later wilde Adriaen *syn kist die in syn huys gesloten stondt* ter controle openen. Tot zijn schrik zag hij dat er twee ducaten uitgehaald waren, terwijl zijn vrouw van niks wist! Toen ze vernamen dat de bewuste kleermaker uit Lage Mierde vertrokken was *kregen sy suspicie*.

Meteen zette onze moedige Luyten de achtervolging in. In Diessen hielt hij Jodocus staande: *Gij hebt de twee ducaten van mijn gestolen en uyt mijn kiest gehaalt!* Enkele Diessenaren verleenden assistentie en de dieven werden in de kraag gevat. In Hilvarenbeek werden zij opgesloten. Over sociale controle gesproken!

Een kwart eeuw eerder vond er ook een inbraak plaats in Lage Mierde. Ook deze daders eindigden in Hilvarenbeek. Maar...dan op het schavot op het Vrijthof!

Daders ontmoeten elkaar

Begin september 1713 moest het jonge echtpaar Jan Leenderts en Franchyn Abrahams naar een uitvaart in Tilburg. Daar ontmoetten ze de jonge knaap Peter van de Broek. Deze 12 jarige zwerver was geboortig van Antwerpen. Als klein kind had hij gediend als koewachter bij Jan de With in Tieldonck, een dorpje tussen Mechelen en Leuven. Maar na een half jaar begon hij te zwerven. Reeds vier jaar lang bedelde hij langs de huizen met een zekere Jan en Guillaum in de buurt van Herenthals. Daar hadden ze een gat in de muur gehakt en brood en boter uit de kelder gestolen. Dan schooide hij een half jaar lang samen met Coob, alias *den Ysere*, in de buurt van Antwerpen. In een dorp bij Leuven stal hij, *nu verceert met Laurysken*, een mes. In Niel bij Antwerpen griste hij later, in gezelschap van een ander vrouwspersoon, een vrouwenhemd van de heg en een paar wanten. Hoewel slechts kruimeldiefstallen in onze ogen, was deze knaap toch reeds vroeg door de wol geverfd. Het lijkt alsof ons 'Beeks echtpaar' misbruik van hem wilde gaan maken!

Franchyn Abrahams en Jan Claes Leenderts hadden elkaar in Hulsel (onder Poppel!) ontmoet, *by den buter 's maandags naer Palmen sondaghs verleden*, waar zijn moeder gewoond had. Zij troffen elkaar *int velt, daerse tsamen een pijp taback roockte*.² Zij spraken af om samen te gaan zingen in de dorpen. Daarvoor sliep Jan met *syn bysith*, vergezeld van Bay Rijpers en haar bijzit.

Twee inbraken in Lage Mierde

Het drietal Jan, Franchyn en Peter zette allereerst een kraak in Udenhout. In *een boerekelder* roofden ze brood en boter. Toen gingen ze samen *schoijen en syn alsdoen gecomen tot Lage Miert*. Omtrent *het Kerckenhuys* probeerde men een eerste inbraak te plegen. Het Kerkenhuis duidt op het alternatieve onderkomen van de katholieken. In veel dorpen noemde men dat een 'schuurkerk'. In Hilvarenbeek kende men die benaming ook. Pastoor Rijsbosch werkte immers sedert 1679 in een *schuer genaemt tkerckhuys*, in de Koestraat. In Lage Mierde was die aangebouwd aan de pastorie.³ Maar op het gerucht ontwaakten de bewoners en de inbrekers waren *onverrichter saecke geretineert*. Wellicht betrof het de boerderij waar in 1830 de wed. Jan Janssen woonde.

¹ R.A.H. Hilvarenbeek. R 210 f 19v; 17 oktober 1749.

² R.A.H. Hilvarenbeek .R 208 f 336; 8 september 1713.

³ Met dank aan Joep Verspaendonk. Ook dank voor de geleverde foto.

Nu maakten de dieven ter plekke de afspraak om het de volgende nacht opnieuw te proberen. Bovendien bedachten ze samen het volgende ‘veilige scenario’: *bij soo verre sy wierden geapprehendeert, voor te geven, dat door drie mannen gedwongen waeren, om mede te gaen kelder te bestelen.*

De volgende nacht werden de drie zogenaamd gedwongen, met gespannen pistolen, mee op roverspad te gaan. Een van hen had een groot breekijzer. Jan Claes Leenderts kreeg een pistool in de hand geduwd en moest bij een boerderij vlak bij de kerk in Lage Mierde op wacht staan.

Hij stond bij de deur met als opdracht: *alse eenigh gerucht hoorde daervan kennis te geeven!* Kleine Peter van de Broek moest natuurlijk door het geforceerde keldergat kruipen. Gestolen werden o.a.: *twee groote wegge en een halff boter met een kant mick.* De boter verdween in de *bedelsack van Jan* en die werd in de *korff van Franchyn* gelegd.

Betrapt door de Groen Roede van Brussel

In Lage Mierde werd allereerst een gedeelte opgegeten om zodoende de grootste honger te stillen. Toen ze gestommel hoorden verdwenen ze snel richting Esbeek. Bij de Tulderhoeve aangekomen gingen ze eerst nog wat pap eten! Vandaar vervolgden ze hun weg richting Rovert. Daar werden de drie overrompeld door de Groen Roede van Brussel. Dat was een soort veldpolitie, die een groene politiestok bij zich droeg. In Hilvarenbeek werden ze overgeleverd aan de schepenen: Jacobus Clavimans, Adriaen van de Linde, Christiaan de Vries en Michiel van de Sande.⁴ Jan Claes Leenderts, alias Hoolen, werd flink aan de tand gevoeld. Hij droeg die bijnaam overigens vanwege zijn zwerversbestaan!

In 1711 werd hij Jan Claes Leenderts van Poppel genoemd als zoon van Jenneken Jans van Oirschot.⁵ Maar die had al snel de benen genomen bij Claes Leenderts om samen te gaan wonen met ene Johannes uit Leuven. Die was op zijn beurt op de vlucht vanwege ‘doodslag’. De vader van Jan huwde opnieuw met zekere Marie. Die werd in Beek begraven op 13 september 1748 *met klijn geluij.* Immers *uyt oorsaecke van armoede of andersints sal niet anders moge luijen als met de grote schelle alleen!*⁶

Tijdens het verhoor verzon de hoofddader hij dat drie vreemden hem in Lage Mierde een pistool in de hand geduwd hadden, terwijl hij tijdens de inbraak de wacht moest houden. Ze zeiden nog: *datse niet moesten gaen lopen, maer malcanderen getrouw syn.* Hij probeerde zich nog te verdedigen door te zeggen dat hij slechts een mes in de hand gehad had.

Hij wist verdraaid goed dat het bezit van een *geladen schietgeweer* hem onherroepelijk de kop kostte! Bovendien had hij de drie ‘bandieten’ toe geroepen: *ick sal niet gaen lopen. Ick heb wel een groot mes. Daer sal ick het mijne genoeg me doen!*

Slecht gezelschap

De hoofddader Jan Claes Leenderts was voorheen ook al betrokken geweest bij een overval. Omstreeks pinksteren had hij met een echtpaar een kar komende vanuit Breda beroofd. De andere struikrover was de 19 jarige Deyntie Teurlala, *wesende smal van tronie en swart van hair, middelmatigh van postuur.* Ook diens vrouw Willemijn, *wesende kort, dick van posstuur en pockdaligh,* deed actief mee aan de overval. Beide mannen hadden een geladen pistool en zeiden: *dat se niet en soude gaen lopen en dat de ged. met een bloot mes in de hand, het peert dat een weynigh van de weg was afgeleyd heeft vastgehouden.* En als ze weerstand zouden bieden, zou men *het peert over syn lijff snijden.* Zo wisten ze drie mannen en twee vrouwen in bedwang te houden. Uit de kar werd het volgende gestolen:

-enige rughlijven

⁴ R.A.H. Hilvarenbeek. R 208 f 332.

⁵ R.A.H. Hilvarenbeek. R 208 f 281.

⁶ O.A.A. Hilvarenbeek. no. 96 f 242.

-drie stucken voederstoffen en een hoet

-een buyltien rosynen

-een quaat reyssacxke waer in was een klippeltie peperkoek.

Van de vrouwen had Jan nog een gouden ring en *een gouden sloth aende hals* ontvreemd. Ook de witte neusdoek en wat kledingstukken moesten ze inleveren. Een van de mannen moest zelfs *enen rock en camisool uyttrecken*.

Op het raadhuis van Hilvarenbeek moest hij zich tegenover de drossaard Coenraets en schepenen ook verantwoorden voor andere spullen die hij bij zich had. De schoenen die hij aan had kwamen van zijn metgezel Franchyn Abrahams. Die had ze in Lage Mierde *omtrent de huysinghe vanden pastoir verwisselt* aan Willem de Schoenmaecker tegen een witte deken met blauwe strepen.

Geboren tijdens het schooien

Franchyn zal ook geen gemakkelijke jeugd gehad hebben. Omstreeks 1695 werd ze in *Woaldere* geboren op een moment *dat haer moeder daer haer broot ginck schoeyen*. Van jongs af aan heeft ze voor de kost moeten gaan bedelen: in het land van Brabant, Luik, Gelderland, Holland, Ravestein en elders. De meeste tijd moest ze logeren *daer de bedelaers haer optreck hebben*. En dat was geen pretje. Regelmatig werden zij opgejaagd als waren het honden! Op 14 april 1681 werden in Beek twee personen aangesteld *om te weeren ende te beletten dat geene vreemde bedelaers of lantloopers hier in deze Gemeynthe noch binnen koomen*.⁷ Vanaf die tijd werden ook 'armenjagers' ingezet en werden heuse klopjachten gehouden om vreemde ongewenste personen te vangen. Zelfs in 1793 werd er nog een georganiseerde klopjacht gehouden. Op de 21e december werd de 71 jarige Poolse bedelaarster op weg naar Lage Mierde aangehouden. Zij kwam aan de kost door enige tijd bij de boeren *te spinnen, naayen of brayen voor de kost*.⁸

Men wilde in het begin van de 18^e eeuw verlost raken van al dat gespuis: *gauwdieven, vagabonden, venters, leurders, muzikanten, straatschenders en andere lediggangers*.

De bijnaam van onze Mierdse zwerfster en dievegge was Grietes Jans zuster en haar broer was Grietes Jans. Deze kerel was ook niet zo fris, want *hem heeft geneert met kelders te besteelen en de luyden op de wegh van 't haere te benemen*.⁹

Sinds zij haar broer verliet hield zij zich behalve bedelen ook op met *lietiens te singen met seeckeren Marie*. Later zou zij dat voortzetten in Lage Mierde en elders.

In het Beekse gevang

Franchyn Abrahams werd, met de twee anderen, in de Beekse gevangenis opgesloten. In die tijd was die ondergebracht op een zolderkamer in de toren, boven het waaggebouw. De verhooring vond plaats in het raadhuis; toen nog aan de noorkant van de kerk vastgebouwd.

Franchyn moest allereerst uitleggen waar zij haar kleren en andere spullen gehaald had. Het *rughlijff en borstrock* had zij van Jan Leenderts gekregen. Die had samen met een stelletje landlopers in het verleden in de buurt van Breda een overval gepleegd. Daarbij waren aanwezig:

-Anthonetten Jan; *een cort, dick, geseth kerel, bruyn blond van hair*, vergezeld van een vrouwspersoon, Annemie genaamd.

-Jan Stroybant; *met swart gecrult hair, middelmatigh van postuur*, met een vrouw die Catharien heette. Dan nog een zekere Claes, maar die was in Den Bosch reeds ter executie gebracht, vergezeld van Bay.

⁷ O.A.A. Hilvarenbeek. No. 94 f 48.

⁸ O.A.A. Hilvarenbeek. No. 103 f 130.

⁹ R.A.H. Hilvarenbeek. R 208 f 329.

De rok die Franchyn aan had, was gemaakt uit *enige ellen saeye stoff*, aan Jan ten deel gevallen bij het verdelen van een andere buit. Deze Jan was overigens niet de ‘eerste liefde’ van Franchyn. Ze had samengewoond (!) met Jan Dircken, *pockdaligh van aensight, langh van postuur, hebbende cortstaenden bruyn hair*. Maar die was schielijk van ‘een quade sieckte’ gestorven. Later had ze nog verkering gehad met Nol, geboortig van Brussel, *een dick kort kereltje*. Tegenwoordig verkeerde die trouwens met de reeds genoemde Bay, beter bekend als ‘Bay de speulster’!

Het schavot in gereedheid gebracht

Het houden van de wacht werd in Beek publiek uitbesteed. De kandidaten moesten ten minste 18 jaar zijn en *sufficant geweer* bij zich hebben.¹⁰ De wachters moesten dagelijks van plaats wisselen, dan bij de ene gevangene dan bij de andere. Maar vooral *sorge dragen dat geene vande gevangens echapeert*. Roelof van Dooren, Adriaen de Vries en Jan Baptist Brusselmans beurden elk 9 stuivers. Als de situatie echt dreigend werd, *in cas van onheyl, sal d’een als d’ander de clocke getrocken worden*.

Het schavot dat nodig was voor de terechtstellingen werd op 23 september 1713 door Hendrik Leemans opgericht. Hij beurde daarvoor f 15-15-0.

Na afloop moesten de palen van het schavot blijven staan, maar *sal hem de plancken naer de aenstaende te doene executie mogen afnemen mits naderhant wederom opleggende in syne forme soo behoort*. Het waren immers drukke tijden voor de beul in Beek. Op 5 juli 1713 werden op het Vrijthof voor de kerktoren nog drie mannen geradbraakt.¹¹ Een van hen bleek de beruchte gauwdief Huybert de Wael te zijn.

De terechtstelling van Jan Claes Leenderts, die werd opgehangen, werd beveiligd door verschillende bewapende manschappen uit de dorpen van de heerlijkheid:

-Hilvarenbeek: 60 man

-Diessen: 20 man

-Riel: 10 man

-Westelbeers: 6 man.

Voor deze ‘schutters’ werden na afloop 2 tonnen bier beschikbaar gesteld, terwijl de ‘hogere heren’ zoals gebruikelijk na afloop de maaltijd gingen gebruiken.

Het dode lichaam van Jan Claes werd met de kar afgevoerd naar de Galgenberg. Die lag in die tijd aan de baan naar Gorp. Daar werd op een rad op een paal het lichaam openbaar opgesteld als afschrikwekkend voorbeeld!

Tegelijkertijd werd ook de jeugdige Peter van de Broek geradbraakt. Franchyn Abrahams werd gegeseld en gebrandmerkt. Hiermee werd Hilvarenbeek flink op kosten gezet:

-hangen: f 275,-

-geselen: f 150,-

-radbraken: f 150,-

Franchyn Abrahams zou echter nog meer gaan kosten! Op 10 januari 1714 werd een vergadering belegd wat er met haar zou gaan gebeuren. Besloten werd haar op te nemen in het *spinhuys of tuchthuys* in Breda. Hilvarenbeek moest hiervoor f 40,- ophoesten. Bovendien *moeste versien wesen van klederen en linden sulcx eens voor al en bij sieckte dat alsdan haer nodigh costgelt sal besorght moeten worden*. Op een vrijdagmorgen heel vroeg werd de jonge moeder Franchyn met de kar door de knecht van Jan Hessels, voor f 2-10-0 naar Breda gebracht. Twee schepenen, Hessels en Nieuwenhuysen, gingen mee om toe te zien, dat *’t gemelte vrouwspersoon in het spinhuys overgenomen wert*.

En het kleine onmondige kind? Dat bleef onschuldig achter in Beek en werd daar publiek aanbested!

¹⁰ R.A.H. Hilvarenbeek. R 121 f 323v.

¹¹ R.A.H. Hilvarenbeek. R 108 f 31.